

MEGJELENIK
AUGUSZTUS S SZEPT.
kivételével
MINDEN HÓNAP
15-ÉN.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ-HIVATAL
(PEST)
„Hungaria“ vendéglő.
185—186. sz.

I. kötet.

1872. JANUARIUS 15.

I. füzet.

MIT AKARUNK ?

Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; a hol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket természetett, a tisztaság elémozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben előkészíteni, az által hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mind ezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani.

E végből kutatni fogjuk 1. a történeti, 2. a népnyelvet; 3. kiváló figyelmünk tárgyát fogja képezni az újabb irodalom, különösen pedig a forgalomban levő hibás szóalakok és idegenszerűségek.

Teendőink tehát a következő részletekre oszlnak:

1. A történeti nyelv körében.

Az elhanyagolt nyelvkincseknek felkutatása s belőlök a czélszerűeknek szükség-kivánta ajánlása s terjesztése.

Az ingadozó nyelvtani alakok megállapítására szükséges adatoknak egybeszedése.

2. A nép-nyelv körében.

Ismeretlen tájszók s tájszólások gyűjtése s azok terjedésének s hatásának kimutatása.

A még nem ismert népdalok, közmondások, köszöntők, gyermekjátékok, népnyelvi sajtóságok mellett főleg a népmeséknek alakilag hű közlése.

A tájhelyneveknek, névszerint a hegyek, dombok, völgyek, folyók, tavak, vízerek, források, erdőségek, barlangok, dülők neveinek egybeszedése.

3. Az újabb irodalmi nyelv körében.

A nyelv törvényeinek figyelembe nem vételével alkotott szók bírálata.

Az új képzésű szók története.

Az idegenszerűségek.

A bármi tekintetben figyelemkeltő irodalmi termékek, különösen pedig a tudományos és szakművek, hivatalos iratok s tankönyvek nyelvének megbírálása s ugyanezen célból a nép számára készült műveknek szemmel-tartása.

4. Az egész nyelvélet körében.

A nyelvsajtóságok összeállítása.

A synonymák egybegyűjtése s jelentmények árnyalatainak meghatározása.

Anyaggyűjtés és megvitatás által a syntactikai kérdéseknek megállapítása.

A szó- és mondatrend törvényeinek részletekbe ható megvitatása.

A jelentékenyebb írók szókincsének kimutatása.

5. Ezek mellett figyelemmel kísérjük a haladó nyelvtudománynak nyelvünkre vonatkozó kutatásait s a megállapított eredményt időnként köztudomásra hozzuk.

Nem kevésbé fontos teendőknek tekintjük végül a már egybegyűjtött s rendelkezésünkre álló adatok alapján, a hol ez lehetséges leendő, az egyes helyesírási*), helyesejtési s prosodiai szabályokat leszármaztatni s megállapítani.

Nem becsüljük túl annyira erőnket, hogy elhitessek magunkkal, hogy a kitűzött feladatot egész terjedelmében képesek leszünk megoldani; mind a mellett, ha vállvetve, erőegyesítve látunk neki a dolognak, sokat végezhetünk s kielégítő sikerre is számíthatunk; s e siker annál biztosabb lesz, minél több munkás kéz egyesül a visszasságok megszüntetésére s a szabályszerűség megállapítására, s végre minél tágasabb körben nyernek elterjedést a megvitatás után földerített igazságok.

E végből felszólítjuk nem csupán az irodalmi köröket, hanem az egész művelt magyar közönséget, s kérjük, hogy teendőknek minden ágában, de különösen a néphagyományok egybegyűjtésében közreműködésével lehetőleg gyámolítson; más részről reményljük, hogy éppen a művelt osztályok, melyeknek közlönnyéül

---

*) A helyesírásra nézve meg kell jegyeznünk, hogy, habár sokszor meggyőződésünk ellenére is, egyelőre a m. t. Akadémia által elfogadott s a közhasználatban levő orthográfiával fogunk élni. Ugyanez a mondanivalónk több nem helyeselt új szóra nézve is, a melyeket szabályos képzésük hiányában akarva nem akarva még darabig használnunk kell.

kíván e folyóirat szolgálni, pártfogásuk által lehetővé teszik a célbavett munkának mennél nagyobb terjedelemben való végrehajtását.

A MAGYAR SZÓKÉPZÉS TÁRGYALÁSÁHOZ.

Egyik újabb s elég jó hírű magyar grammatika (Riedl, Magyarische Grammatik) elészámlál nem kevesebbet mint 33 magyar igeképzőt és 49 névszóképzőt, mondjuk kerek számmal: 30 igeképzőt és 50 névszóképzőt; összesen tehát 80-féle szóképzési módot tulajdonít a magyar nyelvnek (nem számítva egyes módok kombinált alkalmazásait, a mivel e számot könnyen 100-ra vagy többre is felvihetnők). A tudós grammatikus a magyar szóképzőknek ez elésorolásában az újabb magyar nép- és irodalmi nyelv szókincsén tett észleleteit adja elé: hogy ennyi meg ennyiféle magyar szó ilyen meg ilyenképen (értelemmódosító járulékok képzők által) egyszerűbb alap- vagy tőszóból alakulnak mutatkozik. Ebben ő csak úgy követte az eddigi szokást, mint követik az ő eljárását még mások is folyvást nyelvtanító könyveikben. Megengedjük bár, hogy a grammatikának ezen eljárása a tények és meghatározások helyességére nézve tökéletesen kifogástalan; de nyerhetünk-e egyszerűs mind helyes fogalmat a magyar nyelv szóképzési tehetségének igazi mivoltáról csupán csak ily képzőkimutatásokból? Irányozhatják-e ezek csak így csupaszon fölállítva a szükség-kívánta nyelvfejlesztést is új szóalkotásában?

Grammatikáink szólnak ugyan az egyes képzőknek nem csak elválaszthatóságáról, hanem a mennyire tehetik, azoknak értelemmódosító rendeltetéséről (functio) is; noha ez utóbbit illető meghatározásaik gyakran elég soványak, néha éppen csak a szónak holmi alaki minő-

ségét fejezik ki, mint p. o. az ilyenek: „-l (*al, el, ol, öl*) nagyon termékeny képző, melylyel átható igék alakúlnak (*ka-zál, tréfál, csókol* stb.)“; „-k (*ak, ek, ék*) képez főneveket (*fark, vétek, kerék, ajak* stb.)“; „-mány, mény és -vány, vény igékből képeznek tárgyneveket, szintúgy összerüeket mint elvontakat (*viomány, élmény, látvány, szökevény* stb.)“; „-ad, ed középigéket képez (*árad, széled*)“. De még a legtöbbet mondókból sem igen tanulunk többet az illető képzők jelentőségéről a nyelv életében, vagyis a nyelv összes szóképzési tehetségéhez mily értékkel való járulásukról, mint a mennyit p. o. egy könyvnek becses tartalmáról s érdemleges jelentőségéről annak címlapja vagy talán tartalomjegyzéke tudat velünk.

Kétség nélkül van különbség képző és képző között azon szerepre nézve is, melyet a nyelv folyó életében játszik. Míg némelyik alkalmaztatása rendes voltára nézve a szóviszonyító ragokkal vetélkedik, s így az összes szókincset valóban határtalanul képes szaporítani, addig más némelyiknek a munkája csupán egynéhány szóra szorítkozik, mintha maga a nyelv annak további használatásáról egészen lemondott volna. Tudjuk p. o. hogy az *s* (*os, es*) melléknévképző (*havas, véres, fejes, lábás*) csak oly mozgékony elem, mint az objectumot jelelő accusativusi *t*; a cselekvési neveket képző *-ás, és* oly rendes használatú mint akármelyik személyragos igealak, p. o. a *k* (*-ok, ek*) végű egyesszámi 1. személyalak (*mondok, verék, mondék, mondanék, mondjak*); ellenben könnyen megolvashatjuk a világos alapszóból *d-* vagy *ny-*vel készülő melléknéveket (*apród, kicsid; picziny, kicsiny*) vagy az *sz-*vel készülő főneveket (*válasz, szakasz, dugasz*), s így könnyen beláthatjuk azt is, hogy a nyelv (értsük az egyes nyelvívélők erőszakolásán kívül fejlődő népnyelvet) ez utóbbiak szaporításával épen

nem gondol (p. o. ilyen képzésekkel: *nagyod, öreged* vagy *nagyony, öregeny; nyomasz, tömesz*). Ez pedig, mint a magyar nyelv természetes (nem mesterséges irodalmi) életébeli jelenség, annyit teszen, hogy ezen már nem folytatott képzésmódokat (*apród, kicsiny, dugasz*) a nép nyelvtudata már nem bírja többé nyelvérzékileg elemezni, legalább nem bír a bár még könnyen elváló képzőrészhez bizonyos értelemmódosítást (képző-functiót) kötni. A nép nyelvtudatának kútforrása nem az írott, többé vagy kevésbé tudós grammatika, hanem elegendő számú hasonnemű nyelvalakoknak sommázódó benyomása; mert ebből keletkezik benne a nyelvalakrendszer akármelyik részletének úgyszólván öntudatlan tudása, helyesebben bírása, a vele való czélszerű élhetés. A nyelvtudati bírás ennél fogva a hagyományképen átvett tiszta példának elég nagy számától függ, oly nagy számától, hogy belőlük az önkénytelen elvonás, mely bizonyos alaki járulékhöz határozottan bizonyos fogalomviszonyítást vagy értelemmódosítást köt, eléállhasson. Hogy az említett esetben, névszerint a *-d* és *ny* képzős szóalakok a magyar nép nyelvtudatában már nem bírnak igazi képzések értékével, hanem úgy vétetnek mint különbözetlen mellékalakok az egyszerű alapszók mellett*), akár abból is következtethetjük, hogy egyéb hasonnemű példák mellől a minden esetre megvolt alapszó elveszett, s ez által a képzett és egyszerű szó közt való különbség észrevevése és megérzése a nyelvtudatnak lehetetlenné vált; mert ennek számára nem léteznek időben és térben tőle távol eső adatok, melyeket csak a nyelvész szokott gyűjteni a fejtegető grammatika szá-

---

*) Esetleges különös alkalmazás természetesen csak az egész szó és szójelentés sorsaként tűnik fel, p. o. az *apród* „fejedelmi szolgálatban levő nemes ifjú“ alkalmazása, mely az *apró*-ra is ráfért volna; czek: *apródonként* és *apránként* bizony teljességgel egyazon értelműek.

mára egy régen felejtett múltnak emlékeiből, vagy szintén nem általánosan ismeretes tájbeszédből elérántani (nem szólva oly adatokról, melyeket magának a magyar nyelvnek körén túl, rokon nyelvekből meríthet). Így azt, hogy *rövid* csak olyan képzett szó, a milyen *kicsid*, *apród*, a magyarság legnagyobb része teljességgel nem gyaníthatja, minthogy a székely *röv* (*rövebb* *rövidebb*) egyszerű alakot nem ismeri; a milyen képzésű szó megint *kicsiny* (*kicsi-ny*), biztos nyelvhasonlítási adatok szerint épen olyanok ezek is: *sovány*, *halvány*, *silány*, *keskeny*, *legény*, de a képzés megváltát és mivoltát a mai nyelvtudat nem érezheti, legfelebb a fejtegető nyelvész határozhatja meg. Habár tehát van is, grammatikus szemmel nézve, néhány *-d* vagy *-ny* képzős melléknév jelenleg a magyar népnyelvben: a nép nyelvtudatában (nyelvérzékében — a nép ezen íratlan grammatikájában) mégis aligha van ilyen képzőmódokról legkisebb sejtelen is. Az illető képzők pedig nem szerepelvén többé mint szóalkotó eszközök, elavúltak, vagy elszáradtak, egyéb még élénk szóalkotó működésben levők ellenében megmerevedtek. Ennél fogva többé már nem tekinthetők a magyar nyelv szóképzési tehetségében még benne foglalt tényezőknél.

A magyar leíró tudományos grammatika, mely a maig jobbadán természetesen fejlődött népnyelvről hű képet akar adni, szóképzéstanában — mely természetesen nem tekinti föladatának az irodalomban netalán szükségelt úgynevezett mester- vagy műszók alkotására utasítást és szabályt adni, — mindenek előtt egyet tartozik, a jelen népivadéokra örökölt szókinszen teendő tüzetes nyomozás által, kimutatni: azt hogy mit lehet a magyar nép nyelvtudata szerint még folyamatban levő szóképzésnek, s mit kell ugyan a szerint már befejezett szóképzés-

nek tekinteni. Az elsővel szemünk elé fogja állítani, a magyar nyelvnek még fennálló s teljes működésre alkalmas szóképzési tehetségét az értelemmódosítások nemei (functiók) s azoknak egy- vagy többféle eszközei szerint; a másikkal kimutatásával ugyane tehetségnek múltját és jelenben való megfogyatkozását teszi részben szemlélhetővé. Egyszóval, a leíró grammatikától azt kívánjuk, hogy megkülönböztetve mutassa föl a nyelv szókincsében a mozgó és nyugalomra jutott elemeket. Mert az utóbbiak neméből talán több van, mint a mennyit első tekintetre gyaníthatnánk, s a szóképzők fent említett nagy számánál (80) jóval csekélyebb lesz a még teljes életerővel működők jegyzéke. Észrevehetjük ugyanis, ha bizonyos képzők mily alapszókön való eddigi előfordulását szorosabban megvizsgáljuk, hogy szereplésük már csak azért is véget ért, minthogy szóképzés útján új nekik való alapszó sem támadhat; ilyen p. o. a korántsem fölötte kevés példában hagyományozott míveltető *-t* (egyszerű *-t*) képzés, melynek functiója pedig korántsem mondható elhomályosultnak vagy megérezhetetlennek. De a fennmaradt példák szerint az egyszerű míveltető *t* 1) egyszerű (egytagú) gyökigékhez járúl, p. o. *kelt, veszt*; 2) *-an, en*-féle egyszeri cselekvésre vonatkozó képzett igékhez (*csörrenteni, dörrent, csattant, cseppent, lobbant, hökkent, röppent, csökkent, rezzent, pattant, szökkent, zörrent, zökkent* stb.) 3) *-at, -et* akakban a legtöbb egytagú gyökigékhez és *g* (*og, eg*)-féle folytonos igékhez *kéret, nyirat, irat, adat, hivat; forgat, zörget, mozgat, ingat* stb.). Egyszerű gyökige, jól tudjuk, ezen túl sem lehet több mint a mennyi most is van; szintígy az *-an, en*-, valamint a *g* (*og, eg*)-féle igék száma is meg van határozva a szókincs mostani állása szerint s többé nem szaporítható; következik, hogy a *t* (*at, et*) képzőnek szerepe is jóformán végére járt, minthogy a vele lehető

képzések már végrehajtottak. Sőt ezeknek is már egy részéből az egyebütt is a *t*-nek funkciójára vállalkozott *tat*, *tet* képző szorította ki (p. o. *rohantatni*: nem *rohantani*; *üzentetni*: nem *üzenteni*; *gyóntatni*: nem *gyóntani* (a mi megvolt régebben); *ítatni*, *etetni*, *hitetni*, *tétetni*, *vétetni*, *vitetni*: nem *ítani*, *cteni*, v. *ivatni*, *cvetni*, stb. Eléfordul ugyan még másutt is az egyszerű *t*, de a nép nyelvtudata előtt szétválaszthatlan s általa egységes képzőnek vett kapcsolatban, névszerint az *-sz* (*aszt*, *eszt*) és *-it* (régebben *ét*, *ojt*, *ejt*)-féle igéken (*éleszt*, *fáraszt*); és itt is egyik részint (*sz*) bizonyos meglevő nem szaporítható alapszókra szorítkozik. A másik képző *-it* pedig, a mennyire előfordulása (*-dül*, *dül* mellett álló *dít*-ban) nincs meghatározott számú meglevő alapszókhoz kötve, ezekben *szépit*, *nagyít* stb. nem is igecselekvést míveltető (*kelt*, *mosat*), hanem névszóból igealkotó (denominatív) képző. Mind ezekből világos, hogy az egyszerű *t*-nek mint míveltető képzőnek szereplése be van fejezve, ezentúl a míveltetés funkciója kizárólagosan a *tat*, *tet* képzőre van átruházva. Hiszen jól tudjuk, hogy a magyar szóképzés mai állása szerint lehetetlenek ilyenek (habár valaha lehettek is), mint: *ismerteni* (e h. *ismerteti*), *boronáltani* (e h. *boronáltati*), *tánczoltani* (e h. *-ltati*), *olvasatni* (e h. *-stat*), *keresetni* (e h. *-steti*), *heveretni*, *heverteti* (e h. *-rteti*) stb. Csak az iránt lehetne talán kérdés, vajjon egyikét névszóból képezhető s egytagúvá összevonható ige mily míveltető képzőt venne föl? Ilyen p. o. (*savaz* h.) *sóz*, s ettől lesz mégis egyszerű *t*-vel *sózatni*, nyilván hasonlaku ily gyökigékhez való alkalmazkodással, milyenek: *húz*, *bíz*; ilyen *szól* (*szóll*): *szóllatni* (Moln. A.), v. ö. *hullat*, *hallat*, *állatni*; de ilyen képzésre szolgálható alapnévszó is csak egynéhány van az egész nyelvben, s az illető származott igék (*szól*, *sóz*) már régebben meglevén, a míveltető továbbképzést is

úgy vették föl, mint egyéb egytagú eredeti igék. Újabb képzésű ilyen, bár egytagúvá összevont ige még sem fogadná el a mai népnyelv szóképzési eljárása szerint a *t* képzőt, p. o. *díjzatni* e h. *díjaztatni*, *hóztatni* e h. *havaztatni*; vagy *fejzetni* e h. *fejeztetni*, *fejletni* e h. *fejlettetni*.

A netaláni befejezettség kérdését különösen oly képzőmódra nézve támaszthatjuk, mely nem egyedül valamely fontosabb functió eszközéül szolgál, hanem annak viselésében más képzővel osztozik. Észrevevén ugyanis, hogy egy ily képzés ezelőtt jóval használatosabb volt, a mi annak későbbi elhanyagoltatását constátálja, meg kell bizonyosodnunk a felől, vajjon a fenlevő példák közt van-e elég olyan is, mely csak legújabb korban keletkezettnek tekinthető? Mert csak is így volna még a nyelvnek működő szóképzési tehetségébe beszámítható. Ilyen képzőnek látszik az *-at*, *-et* névképző, az *-ás*, *-és*-féle képzés ellenében. Tudva van, hogy régebben az *-at*, *-et* képzésnek szélesebb használata volt, s nagy részben a későbbi és mai *-ás*, *-és*-nek volt kénytelen helyt engedni. Ilyen *at*, *et*-képzésekül, melyeket a mai népnyelv okvetetlenül *-ás*, *-és*-félékkel pótol, idézhetjük a „Bécsi Codex“-ből a következőket: *kieresztet* emissio, *elfeledet* oblivio, *futat* fuga, *gyázolat* planctus, *gyenyerkedet* gaudium, *hideg-lelet* febris, *hirtelenkedet* furor, *kételkedet* dubitatio, *nyájaskodat* conversatio, *onszollat* preces, *országlat* regnum, *ölelet* amplexus, *romlat* ruina, *születet* nativitas, *vigasztalat* consolatio, *zarándoklat* peregrinatio. A mai nyelvben igaz nem ritkaság *at*, *et*-féle névszóképzés igéből: *élet*, *ismeret*, *járat*, *kelet*, *virradat*, *akarat*, *lélekzet*, *bemenet*, *járat*, *falat*, *fordulat*, *kívádat*, *szünet*, *illat*, *napnyugat*, *cselekedet*, *gyalázat*, *bánat*, *kereset*, *történet*, *köszönet*, *gondolat*, *vadászat* stb. De vajjon hány van ezek közt olyan, a mely csak újab-

ban keletkezett? A fölhozott legközönségesebb példák mind régi szók, melyeket a mai nyelv csak hagyományban örökölt át. S alig hiszem, hogy lehetne a népnyelvben sok ily *at*, *et*-es példát kimutatni, melyet már a múlt században is meg ne találánk. Tudjuk pedig, hogy az irodalmi nyelv is, mely e tekintetben jobban ragaszkodik a régiebb nyelvszokáshoz, csak öntudatos szándékkal tartja fenn az *at*-képzés használatát, megkülönböztetve az *ás*-féléltől, a mivel azonban, mint több eset mutatja, a népnyelv nem igen törődött; v. ö. *írás* (*írások*), *hajlás*, *hajtás* (a fán), *hímezés*, *kötés* (*k. szalma*), *túrás* (vakondok *t.*)*) Végre az *at*, *et* képzőmódnak talán máris szünetelésére mutat azon körülmény, hogy egyes igeosztályok teljesen megtagadják e képző elfogadását, p. o. a *-kod*, *-ked*-féle igék, melyek csak is *ás*-féle nomen actionis-ra képesek: *bosszankodás*, *gondolkodás*, *uralkodás*, *veszekedés* stb.; az egy *cselekedet* már régi szó.

De bármily valószínű is már a fölhozottaknál fogva, hogy az *at*, *et* képzőmód is csak a magyar nyelv befejezett szóképzéséhez tartozik, még sem akarom reá ez itéletet kimondani, minthogy még nem tehettem meg a tűzetes nyomozást egy lehetőleg teljesen összeszerzett példagyűjteményen. Fentebbi fejtegetésemnek az a célja, hogy ilynemű nyomozások lehető és célszerű voltára figyelmeztessen. A cél pedig, a mire szolgálnának, az, hogy a magyar szóképzést egy a nyelv fejlettségét és fejlődését hívebben szemléltető modorban lehessen előadni, mely mindenestre tanulságosabb lesz, mint az eddigi, egynéhány hamarjában elérántott, akár irodalmi akár népnyelvbéli, akár régi akár újdonság új példával illusztrált képzőelősorolások. E nyomozásokat

---

*) *Járat* helyett (*mi járatban*, *járatbéli* vagy) *járást* mond a székely népmese (Kriza, Vadrózsák 395. l.): „*hát te mi járásbéli ember vagy?*”

avval kellene kezdeni, hogy összeszereznők több vidékről a jelenleg a népnyelvben használt példákat mind azon szóképzőmódokra nézve, melyeknek folyvást való használtatása nem áll minden kétségen fölül (úgy mint p. o. ez áll a *tat, gat, kod* igeképzések, vagy a *ság, os*-féle névszóképzésekre nézve). E példatárak alapján lehet azután nyelvtörténeti tanulmány segítségével az egyes képzőmódokat a fent jelzett tekintetekből megvizsgálni s hovátartozásukat meghatározni.

E meghatározásnak fogja egyben másban hasznát vehetni az irodalmi nyelv szóképzése is, noha egyenes célja és föladata korántsem ez utóbbinak irányása. Az irodalmi nyelv mindenütt többé kevésbé anachronisticus, a mennyiben a nyelv elmúlt korszakaiból is megtart szokat és nyelvalakokat, s nagy oka is van nem követnie a népnyelvnek minden esetleges elszegényedését vagy megfogyatkozását. Föladatához képest, hogy a folyton haladó világpolgári míveltség egész eszme-körének alkalmas kifejező eszközéül szolgáljon, más szóképzésre is van szüksége, mint a népnyelvnek, mely aránylag lassan változó és észrevétlenül táguló eszme-körnek tartozik csak megfelelni. De a népnyelvi szóképzés fent jelzett tárgyalásával legalább tiszta tudatot fogunk nyerni a felől, hogy mennyiben és miben jár az irodalmi nyelv szókincsbeli szaporodása egy nyomon a népnyelv fejlődésével és vajjon az eltérés csak épen a szükségesnek mértékére szorítkozik-e?

Óhajtani való, hogy a fent jelzett — és ugyancsak nem céltalan — nyomozások megtételére vállalkozzanak többen, kiknek a magyar népnyelv jobban fülük ügyébe esik, mint nekünk itt a bár eléggé népes, de kevésbé népnyelves fővárosban.

BUDENZ J.

A CZÍM („MAGYAR NYELVŐR“) KÉRDÉSE.

Hogy irodalmi nyelvünk siralmas állapotban, van azt fölösleges bizonyíthatnom. Ám ha kívánja valaki, ott vannak legjobbíróink fájdalomszülte kifakadásai; tényekkel pedig majd eléáll a „Nyelvőr“, mely lapnak csak létre jötte, valamint azon körülmény, hogy összes sajtónk hangosan üdvözlötte magában is elég bizonyíték. Sajnos dolog, hogy szükségünk van ily lapra, de minthogy van, fölötte örvendek keletkezésén. Reménynyel s bizalommal tekintek feléje, s így nem hiszem, hogy valaki, s legkevésbbé, hogy a szerkesztő maga vegye kicsinyes gáncoskodásnak, ha némi megjegyzést bátorkodom kockáztatni, mely, igaz ugyan, se több se kevesebb, mint a lap czíme ellen tesz kifogást. Jó szándékom azzal mutatom, hogy magában a „Nyelvőr“-ben szólalok föl, legalább nem tanácsolhatja neki senki gúnyolódva: *medice cura te ipsum*, mikor úgy is teszi.

Hallottam ugyan itt-ott egyet-mást suttogni a czím legfontosabb szava, az „őr“ ellen, sietek azonban megmondani, hogy észrevételeim nem arra vonatkoznak, ámbár magam is azt tartom, hogy fér hozzá megjegyzés. Röviden meg is érintethetem, előre kijelentvén, hogy csak vélemény, nem állítás, a mit róla mondok. Elöttem ugyanis úgy tetszik, hogy e szó csak az erőszakos nyelvművelés korában kapott fel, mi ugyan még ha fiatalabb is, akkor sem volna baj. A helyesen képzett szónak nem nézzük keresztlevelét. De ennek származása is gyanús, mert értelmetlenné csonkított igetörzsöknek látszik, melyről nem tudni, teljes épségében *öröl*, *örül*, vagy *öriz* nek hangzik-e? Írtelme szerintem csak úgy van, hogy rá-sütöttük a magyar *örizőt*, latin *custost*, vagy német *wächtert*, a nép legalább nem ismeri e jelentésben, s régi írásokban sem emlékszem, hogy olvastam volna; azt meg, hogy mint helységek neve mit jelent, nem merem eldönteni. Történeti szótárunk nem létében tehát csak óvakodva itélek e szóról, melynek védelmére más részt azt lehet fölhozni, hogy az irodalomban általánosan elfogadott, s így, ha másutt nem, itt sem eshetik megrovás alá a vele való élés; mert legyen bár, hogy nem régi, azért tudja kiki, mit jelent, s ha nincs meg a nép nyelvében, se baj, nem a nép számára van a „Nyelvőr“.

Ismétlem, nem az „őr“ vonta magára rettenetes haragomat, hanem az egész címre fenem kardomat, és pedig következő okból. E cím vagy ingatag értelmű, nem eléggé kifejező, vagy pedig idegenszerű, határozottan mondva németes. Ha amaz, akkor egyszerűen csak ki lehet derítenem, más közöm nincsen hozzá; ha azonban ez, akkor véleményem szerint nem csak lehet, de meg is kell támadnom, mert mind nyelvünk, mind logikánk ellen tör, nem is számítva azt, hogy a lap legfelül oly elvet hirdet, melyet alább czáfogatni, kárhozatni okvetetlenül tartozik is, kénytelen is.

Nem csűröm csavarom, hanem egyenesen kimondom hogy én németes szagot érzek rajta, azért is ennél a véginél fogom meg a dolgot. Hogy miért tartom a „Magyar Nyelvőr“-féle kifejezést germanismusnak, holott a németeknél még a fogalma is hiányzik, tehát utánzás nem foroghat fenn, azonnal kitűnik, ha megmondom, hogy szakasztott mása ezen szerkezetnek: „latin nyelvtan“. Két szóból áll mindenik, melyek egyike itt is, ott is szerkesztett szó, másika pedig az előbbinek jelzője. Ez azonban csak külső hasonlatosság s olyan, mely még nem bélyegzi germanismussá; mert akkor az ilyenek, mint: „magyar gőzhajó“, „magas árokpart“ is németesek volnának, már pedig nem azok. Hasonlítsuk össze az előbbi kettőt az utóbbiakkal, s megtaláljuk, mi teszi azokat németesekké. A „magyar gőzhajó“-ban s „magas árokpart“-ban ugyanis a jelző („magyar“, „magas“) magyar sajátság szerint az alapszóra („hajó“-ra, „part“-ra) vonatkozik; a „magyar nyelvőr“-ben s „latin nyelvtan“-ban ellenben a határozó szóra („nyelv“-re), mi a magyar nyelv törvényeivel s gondolkodásunk módjával homlokegyenest ellenkezik. Azzal nem mondom ám, hogy a némettel megfér, mert hát ott is látjuk, hogy a szerkesztett szó alapszavára vonatkozik a jelző, így ezen: „Grimm's hausmärchen“ nem azt értik, hogy a ház Grimmé, hanem azt, hogy a mesék; sőt még azt a német is követi a szerkesztett szó, melyet az alapszava. Hanem annyi mégis bizonyos, hogy senki sem mondja így: „lateinische sprachlehre“, csak a német — és mi.

Hogy még németben sem helyes az ilyen, azt merem állítani; annál helytelenebb aztán, hogy mi utánoztuk. Ott éktelenkedik a sok „latin, görög, francia, német nyelvtan“

és más effélék. Eleink tudatlan emberek létökre úgy mondták volna: „a német nyelv esmérési“, a mint mondták: „a füvek esmérési“; hanem mi már sokkal tudósabbak vagyunk, mi már „nyelvművelődtünk“ s azt mondjuk: „német nyelvtan“, nem gondolván meg, hogy az szoros értelmében oly tan, mely németül adja elé valamely, tehát nem okvetetlenül a német nyelv törvényeit. A „német nyelvtan“ kaptájára aztán helyes volna ám az is, ha piros zsebkeendőt mondanék, s a pirosat a zsebre érteném. Biz az szarvas nyelvhiba volna, de nem a nyelvre értve.

A „Magyar Nyelvőr“ tehát, a mint láttuk, németes, helytelen analogián épült, és ez okból vádolom germanismusról, s jól mondtam, hogy a lap oly elvet hirdet homlokán, mely ellen hasábjain ernyedetlenül kell küzdenie. Világosan kifejezve ez elv azt mondja, hogy a jelző akármely részére vonatkozhatik a szerkesztett szónak. Az ellen határozottan tiltakozik minden magyar ember nyelvérzéke, mely is azt mondja, hogy mindenkor csak is az alapszóra vonatkozik, soha a határozó szóra. Azért, ha mondom: „magas vártorony“ vagy „szép nőruha“, nincs az isten ege alatt az a tudós, vagy tudatlan, ki azt értse belőle, hogy a vár magas, vagy a nő szép, hanem okvetetlenül a toronyra, vagy a ruhára vonatkoztatja; hiszen még oly szószerkesztményekben is, melynek: híres hazánkfia, kedves atyámfia, tavalyi nevemnapja stb., a jelzőt kiki az alapszóra érti. Nincs is ez alól kifogás, s mihelyt fölveszszük azt az elvet, hogy a jelző vonatkozhatik akár a határozó szóra is, zavar áll be, határozatlanság, ha nem értelmetlenség. Óriásivá fokozódnék pedig e zavar akkor, mikor a szerkesztett szó előtt két, három, vagy még több jelző állna, melyek közül egyet-kettőt az alapszóra akarna érteni a beszélő vagy író, a többit meg a határozóra. Ha péld. „drága, szép, arany horgonyórát“ mondana s azzal azt akarná kifejezni, hogy drága s arany az óra volt, szép meg a horgonya. Látni való, hogy itt még más combinatio is lehetséges, csak az a kérdés, hogy így megérténnék-e egymást.

De hát honnan tudom én, hogy a tárgyaltam cím jelzője a határozó szóra s nem az alapszóra vonatkozik? Hátha ez is csak az általános törvényt követi? Kénytelen vagyok megvallani, hogy tudni csakugyan nem tudom, mert a szer-

kesztő nem nyilvánította ki senki előtt, már pedig fölvilágosítást ebben csak ő adhat. Hanem annyit mind az által mondhatok, hogy nagyon is kiérezem. Csalatkozom-e, nem-e, megítélheti kiki, ha vizsgálja, mit is akar tulajdonkép jelenteni az annyiszor bolygatott cím. Irjuk ki magyarosan és magyarán így: „A magyar nyelv őre“. Nemde ezt akarja jelenteni, ez az igazi értelme? Ebből tisztán kilátszik, hogy a „magyar“ a „nyelv“-re vonatkozik, s ez szerint arra kellene értenem, még ez alakban is: „Magyar Nyelvőr“. No de ne legyen igazam, vonatkozzék a jelző az alapszóra, tehát az „őr“-re, mit jelent akkor? Értelme ez esetben nem lehet más, mint: „a nyelv magyar őre“. De biz itt baj van, mert az így értelmezett cím megmondja ugyan, hogy az „őr“ magyar, és magyar nyelven jelenvén meg, valójában az is, de aztán nem mondja ám meg, hogy miféle nyelv fölött őrködik; mert hiszen a „nyelv“ nagyon is általános fogalom, melyről nem tudni: magyar-e, német-e, vagy miféle? Már pedig a kibocsátott prospectus szerint sem a latin, sem a görög, sem semmiféle más nyelv fölött nem akar őrködni, hanem csak is a magyar fölött. Föl nem tehetem, hogy a szerkesztő ily határozatlan értelmet akarna rejteni lapja címe alá és így talán mégis csak helyesen tettem, mikor a „Magyar Nyelvőr“-t a „latin nyelvtan“-féle németes kifejezésekkel egy mosárba vettem.

Végül még egy kérdést. Miért választott a szerkesztő ily idegenszerű címet, holott, mint láttuk, ugyanazon szavakkal magyarosat is választhatott volna? Erre természetesen csak ő maga felelhetne, találgatni azonban nekem is szabad. Azt nem hiszem, hogy gúnyból a szőnyvezők és szokotyvasztók ellen, s hogy így morális akasztófát akart volna állítani lapja homlokára intő például. Nem is tudnék egyéb okot a rövidségnél, mert a szabatoságot úgy is hiába keressük. Velem együtt elismeri az egész világ, hogy a rövidség a beszédben nagyon szép dolog, de el azt is, hogy nincs nálánál csunyább, ha az értelem rovására esik. A beszédnek megértetni a célja, s így a rövidség csak alárendelt valami. Azonban az sem lehet a valódi ok, mert mivel hosszabb ez: „a magyar nyelv őre“ ennél: „magyar nyelvőr“? Kiejtve két árva hangocskával, írva két árva betűcskével. És mégis mily nagy a különbség kettejük közt; amaz hatá-

rozott is, érthető is, nem enged csak egy magyarázatot, s nincs is szükség többre csak egyre. A másíkról elmondtam már az elmondandókat. A rövidséget, mint mondtam, nem vehetem döntő oknak, már csak a szerkesztő saját elvénél fogva sem, minthogy a fölhívásból is eléggé meggyőződtem, hogy nem sajnál egy-két betűt a helyesség kedvéért, tehát a címtől sem sajnálhatta. Mi hát az igaz ok, és a mi fő, tulajdonkép mit jelent a cím? Szükséges-e erre válasz, nem én ítélem meg; de ha az ügy s jó akaratú soraim egyáltalán érdekesekek arra, hogy valaki figyelemre méltassa, s ha a közönség érdeke, tájékozhatása megkívánja, akkor tudom, hogy a feleletet nem hiába várom.

VOLF GYÖRGY.

A „M. Nyelvőr“ szerkesztőségének csak örömére szolgálhat, hogy mindjárt e folyóirat legeslegeselő szava ily érdekes nyelvszabály-fejtegetésre indította a t. beküldő urat. Annyival őszintébb lehet pedig ez az öröm, mert eszünk ágában sem volt olyasmi hamiskodás, a milyennek gyanúja egy pillanatra a t. beküldő gondolatában megvillant: hogy mindjárt folyóiratunk címével „elrettentő példát“ adjunk, s így ne csak az egyszeri pap szerepére vállalkozunk, ki szószékéről a mértékletesség mellett buzgólkodott, hanem a pap öcsésére is, ki bátyja intő szózatához iszákosságával negatív argumentumokat szolgáltatott. Mind a mellett a „M. Nyelvőr“ is, bár nem szívesen, de bizony sokszor tudva is fog élni, mert a mai irodalmi nyelven másképen nem igen lehetne megértetnie magát, rossz magyarsággal is, melyet és melyhez hasonlót bevallottképen rosszal és gáncsolni tartozik. Meglehet, hogy már a címével is vétkezett a „magyar nyelv-helyesség“ (vagy a „helyes magyar nyelvség“? vagy a „magyar nyelv helyessége“?) legszigorúbb igényei ellen, s a t. cikkíró úrnak ebbeli vádolása valóban kissé megdöbbenett; de megvigasztal az öntudat, hogy a „nyelv-helyesség“ (? „helyes nyelv“) visszaállítására (vagy legalább fölismerésére, kimutatására) törekszünk s nem tartjuk nagy bajnak, ha e minden esetre jó törekvésben akár mindjárt az első lépés is egy nagy botlás volt volna.

De csakugyan botlás-e a „Magyar nyelv-őr“? csakugyan idegen szagú szólam-e? Mi azt gondoltuk, hogy a „magyar nyelvőr“ csak olyan jó, mint a „magyar nyelvtudomány“. Ezzel nem állítjuk, hogy egy cseppel is jobb volna, mint a gáncsolt „latin nyelvtan“, de úgy látszik nekünk, hogy ez sem olyan rossz, mint a hogy t. beküldő úr véli. Ha ugyanis nem vizsgáljuk, hogy jó-e a „nyelvtan“ szó erre: „grammatika“, a mi más, itt szóba nem jöhető kérdés — meg kell engedniünk, hogy a „lateinische grammatik“ magyarul bizony lehet „latin nyelvtan“, s a kérdés már csak az, hogy lehet-e mondani „lateinische grammatik“ e h. „grammatik der lateinischen sprache?“ Pedig e breviloquentiát is megengedhetőnek tartjuk, minthogy a „latin, lateinisch“ korántsem jelent épen csak „latin nyelven írt“-at, hanem akár ezt is „latin nyelven beszélő (p. o. latin) népek“, „latin nép vagy népeknél szokott“ — általában a „latinság valamelyik oldalára vonatkozó“ — s e széles fogalom azonnal szorosbúl, a mint az általa jelzett főszó rögtön ezt vagy azt az oldalt juttatja eszünkbe, mint p. o. a „grammatika“ szó mellett a „latin“ azonnal e szorosabb fogalomra szorítkozik: latin nyelvre vonatkozó, vagyis „latin nyelvet tárgyaló“. Ugyan így marad az iskolabeli „latin föladat“ latin még akkor is, ha latinból magyarra való fordításban állana. A „latin nyelvtan“ e szerint annyi, mint „a latin nyelv nyelvtana“ s úgy látszik, hogy e breviloquentia elkerülhetetlen is, míg csak a grammatikát mondjuk a „nyelv“ szóval szerkesztve „nyelvtan“-nak.

Ámde a „Magyar nyelvőr“ mégis annyit akarna jelenteni, hogy ő „a magyar nyelv őre“, s így vét azon szabály ellen, hogy összetett szóhoz csak oly jelző járulhat, mely az összetétel főszavára vonatkozik, a miszerint p. o. szép nőruhacsak annyiban mondható, a mennyiben a ruha szép, vagy magasárokpárt, a mennyiben a párt magas. Ez ellen csakugyan vétettünk volna, kik e folyóiratot indítottuk, ha azt hisszük vala, hogy ez a „magyar nyelv őre“ lehet. Pedig eszünk ágában sem volt ily vakmerőség. Mi azt tartjuk vala, hogy a „magyar nyelv őre“ nem a mi gyenge erőnkre támaszkodó folyóirat, hanem első sorban „a jó isten“ lehet, s azután ha tetszik, egy okosan intézkedő kormány, mindenek fölött pedig a magyar népnek nem lankadó nemzeti öntudata.

„Magyar nyelvőr“ és „m. nyelv őre“ közt tehát van különbség — melyet a mindegyikben különböző szót kiemelő hangsúly is sejtet már velünk. Az utóbbiban (m. ny. őre) az ő r szó sokkal praegnansabb, nyomósabb fogalmat jelent, mint a nyelvőr-ben. Amott hathatós „megőrző“-t teszen, míg itt alig értet meg többet, mint „figyelő körülnézésre vállalkozót“.

De meg nem is olyan összetétel a „nyelvőr“, mint a milyen a nő ruha, árokpart vagy horgonyóra — a mely példákra látszik leginkább a t. beküldő úr ez új jelzési szabályt fektetni. Jelesen ily szóban mint a nyelvőr a határozó nem oly esetleges, mint a nő-ruha szóban, hanem egy meglehetősen általános fogalmú szónak szükségesnek érzett kiegészítője. Szintúgy a „tan“ szóval csak aránylag üres fogalmat kapunk, melyet az illető objectumot kifejező meghatározással úgy szólván még csak meg kell tartalmazni. Szembetűnő, hogy ily összetételek szorosabb vagy (Brassai úr szerint) igazibb fogalomegységet tüntetnek föl, mint olyanok, melyekben a határozott főszó ily fogalomhatározásra illetőleg kiegészítésre nem szorúl. Azt pedig a t. beküldő sem fogja tagadni, hogy ekkor az „egész“ szó-fogalomra vonatkozó jelző nem volna használható, még akkor is, ha a jelző az összetétel első szavával némi egyenes vonatkozásban áll. A szoros összetétel (szerkesztett szó, Brassai úr szerint) megközelíti a képzett szót, p. o. nyelvőr ezt: nyelvész; az ily egységes szóra pedig egészen jól illik a magyar (latin, német stb.) jelző, ép olyan jól, mint az „égető, tenger, szebb“ attributumok a következő jól ismert népies kifejezésekben: „Égető könyhullatásim, tenger álomszagatásim. Csalogatott engem más is, náladnál szebb virágszál is“. Ily értelemben tehát lehető a „magyar nyelvtan, magyar nyelvtudomány“ is, a mint a magyar nyelvészet sem esnék kifogás alá.

Vége még az ő r szóra nézve megjegyezzük, hogy ez nem az ő r íz igéből kifejtett gyök, hanem régi, önálló névszó s elékerül már Molnár szótárában „specula, warte“ jelentéssel. Újabb alkalmazása „custos“-ra csak oly jelentésváltozás, mint a milyent p. o. az olasz *podestà* „amt-mann, stadtrichter“ tüntet föl.

PETŐFI „JÁNOS VITÉZÉNEK“ NYELVE.

Népnyelv alatt értjük a népszellemnek a szemléleti mód különfélesége, a tehetségek kisebb-nagyobb fokozata s más anyagi befolyások szerint módosult nyilvánulását. A népszellem ilyeszerű nyilatkozásainak összesége képezi a nyelv-sajátságokat; s ezek vésik rá a nyelvre az eredetiség jegyét, ezek adják meg neki az önállóságot, ezek teszik őt még a rokon tagok sorában is élesen felismerhető individuummá.

E sajátságoknak leghívebb tolmácsa a köznép, mely a legtöbb ellenséges befolyáson kívül állva, az anyjáról rá maradt örökséget eddig legalább nagyobb részt sértetlenül megőrizte; míg a műveltebb osztályok a mint egy részről a haladás tényezőinek elfogadásával fejlesztették, előbbre vitték a nyelvet, úgy más részről a műveltségi eszközök kölcsönvételével nem ritkán idegenszerűséget is hoztak át bele.

A szorosabb értelemben vett népnyelv e szerint a sajátságoknak tartalmasabb kiemelésében, pazarabb alkalmazásában különbözik a művelt, vagy mondjuk az irodalmi nyelvtől; de minthogy a műveltség fő tényezője az értelmi fejlettség, míg a falvak egyszerű fiainál inkább a képzelőtehetség viszi a vezérszerepet, még abban is különbözik, hogy az irodalmi nyelv értelemszerű, conventionalis, gondolatainak alakba öntése tehát inkább a logika szabályai szerint megy végbe, s azért rendesen körmondatos, domborúbb, egyöntetűbb; a népnyelv ellenben képzeletszerű, gondolatainak menete gyermekded és sok esetben gyermekes is, az értelmező mondatok nagy ritkán kerekednek egyöntetű egészszé, hanem nagyobb részt lazán, minden külső kapocs nélkül állanak.

A költészet egyáltalában különösen ez utóbbi sajátságát illetőleg a nép nyelvén szeret nyilatkozni; a népköltészetnek virágból szótt, szivárványos takarója pedig csak is a népnyelv lehet.

Petőfi a nép költője, költészete a nép költészete; „János vitéze“ a magyar népköltészetnek egyik remeke. Mennyi tehát a népies elem Petőfi „János vitézében“?

A mi először is a sajátlagos népies szókat illeti, ezeknek száma nem nagy, s az indulatszók s a velök rokon kifejezéseken kívül: „ucczu, hú, hej, nini, jaj be, szent isten

hogy, tudj' isten hogy, uram ne hagyj el, dejsz, így ni" a következőkre szorítkozik: „szusz, szipirtyó, óperencziás, istennyila (villám), fölcsuporodik, föltápáskodik, mennykő, mennykőcsapás, levegőég, pajtás, szanaszerte, zenebona, atyafi, senkifia, sárkánykigyó, árnyékvilág, égiháború, éjszaka, ő kelme, kend, kendtek.“ A régibb, teljesebb, de a népnél ma is szokásos, s néha egyedül szokásos szóalakok közül ezek fordulnak elő: „tréfaság, leányzó, alkonyat, mostanság, mélységes, kíváncsiságos, széltére, széltében, végtére, mi helyest, millyetén, nyájasdadon, kicsinnyég, oldalvást, meghalálozott.“ Ide tartozik az újabb fekhely ellenében a fekvőhely, ott benn, ott lent és ott vesz ellenében oda benn, oda lent, oda vesz, a mai leleményes ész helyett találós ész; továbbá a gyereki, kéne (kellene), odáig és mén (megyen) alakok. A különben általános használatú, de a népnyelvben saját, jelentékteljes értelemben alkalmazott szók s jelentményökben gyakorta az összekapcsolás által ízes-erőssé módosult kitételek példái gyanánt szolgáljanak a következők: „Ki a vízben a ruhát tisztázza, Iluska az. Becstelen teremtés, gyalázatos pára, illyet mersz te tenni világnak csúfjára? Gazd' uramnak rossz csillagzatja. Kisült, hogy koránsem tréfaság a beszéd. Tréfamódra a sárból kiragadta. Elpusztulj előlem! Markos gyerek volt ő. Ténnap ilyen tájban. Megnyilt a felhők csatornája. Holló, mely egy esett vadnak szemét ásta. Az erdő legmélye. Te kellesz mi nekünk. Aprókat kortyantott. Mérgecs láng. Vigyázz földi! A kerek világ bujdosója vagyok. Csillagokat rúgott szilaj paripája. Megtánczoltatjuk mi ezt a gonosz népet. Nem volt gyerekség ez a megrohanás. Gyáva élheteretlen! A leáldozó nap. Én a te nevedet másnak kerestem. Meghusángolt istenesen. A mint az ég alja jövendölte. A lelketlen habok. A felhő rojtja. Takaros menyecske. Jaj eszem a szívét. Jőjön be már no, hogy az isten áldja meg. A mit mondott, töredezzve mondta. Nálam teremjenek kendtek. A tartomány kellő közepére. No hisz keletkezett cifra zenebona. De, kiáltott

János, ezt magam döngetem. A keserves voltát, rugaszkodj' utána. A sírok torka. Láta, hogy kardjával nem boldogúl." A szómetszésben pajzánkodó nyelvújítás határsáról az egészben csak három szó beszél az árny, gyönyör és rémes, a többször járt árnyék s gyönyörűséggel szemben; míg a mér föld némi etymologiai borzogatás mutatkozásáról tanúskodik.

A szóvonzati sajátságok, melyekben az irodalmi nyelv majd lehető, majd meg nem engedhető eltérést mutat, a következők: „Átment a vizet. Kire ismert János ebbe a banyába, (a jobban divatba hozott őt ismert föl benne mellett). Annak irányán sietett. Örömtől ittás. Szeme pillája, nyaka csigája, szeme világa.“ Használja azonban e mellett az illatterhes, s a nem helyeseltető a gyveleje, szemsugara újdivatos szószerkezetet is.

A különböző ragokkal s viszonyzókkal járó különböző jelentményű igékből csak ezeket említjük fel: „Kinézett a kukoricaföldre — Szomorún nézett ki (a hold) az őszi homályból. Alig bírta már lankadó lába — Nem bírhatom kedves Iluskámat — Lehányta volna, ha birt volna véle — Nem fogok birni senkit e világon. Ekképen jutottak át Lengyelországba — Így jutott ő mostoha anyjára — Valami jutott eszébe — A túlpartra jutott. Az én Jancsimnak helyén állt a szive — Egész örömem annyiból állott — Szavának állott — Szeme előtt állt. Jancsinak sem kellett több — Nem kell kennek juhászt fogadnia — Te kellesz mi nekünk, Nem telt benne gyönyörűsége — Már sokszor telt a hold. Egy szobát rendelj nékem, melyben hátralevő napjaimat éljem — Ejó sággal lehetetlen élnem — Örökös tavasz pompájában élnek — Halált nem ismerve élnek boldogságnak. Tarthatnék-e számot isten kegyelmére — Fenyegetésem zabolán tartja — Haza tart mátkád. Hegy tetején jára — Furcsa dolgok jártak Jancsi elméjében — Járták a káromlások.

A *ván, vén*-es mondatrövidítések s a conjunctiós mellékmondatok gyéren találhatók s ezekből is legtöbb az időmondat; helyöket nagyobb részt a népies szellemű nominalis kifejezés vagy fő mondatok foglalják el. Idő. „Látásod meg-

rémített. Induláskor gyakran sírtak a leányok. Ezt gondolta mentiben. Teljes életében nem sokszor esett meg. Ajtó nyílásakor meglátta a tüzet. Ezeket mondotta szőke szép Iluska, Sa ruhákat egyre nagy serényen mosta. De a juhászbojtár fölkel subájáról, Közelebb megy hozzá s csalogatva így szól. Kicsalta a leányt édes beszédével, Átfogta derekát mind a két kezével, Megcsókolta kezét nem egyszer sem százszor. Sárkány derekában kereste a szívet, Ráakadt és bele kardvasat merített.“ — Föltét. „Ugy merje kend Ilust egy szóval bántani, Hogy kihullanak még meglevő fogai. Ezer a szerencséd te gonosz mostoha, Hogy nem tudom, melyik kinek a csillaga, Nem kíznád tovább az én galambomat. Mindazonáltal a reménytelenségbe szerettük egymást.“ — Megengedés. „Ugyis törni magát, dolgozik eleget, És még sem kap száraz kenyérnél egyebet. Kolumpolt a gulya, ő észre sem vette. Az egész pusztában széjjelsütött a nap, De az ő szívében éjek éje maradt.“ — Ok. „Ne bolondozz Jancsi, a tréfát nem értem. Utószor öllelek, utószor csókollak, Örökre elmegyek, örökre itt hagyalak. De az én Jancsimnak helyén állt a szíve, Azért is közéjük nagy bátran belépe. Nekem nem kedves az élet, hát közétek, Bárkik vagytok, egész bátorsággal lépek. Lassacskán mehetek, nagy akadály volt ott.“ — Cziel. „Ott kin csak nem hagyhattam vesztére. Reszkető kedvese védelmezésére ekkép fakadt ki. Szófogadásra inté az óriást, Pusztító szándékkal törtek oda. Bemegyek az éjre, benne megpihenek. Most a kincses kádhoz, megtöltöm tarisznyám.“ — Következmény. „Nyargaló halálában. Hozzám sem nyúlok, azt én nem tehetem, Nincs elromolva a lelkiismeretem. Nagyon természetes hát, hogy a vezérnek Megtetszett, és be is vette közlegénynek. De ő keményen ült rajta, mint a czövek, A földindulás sem rázhatta volna meg.“

A magyar népnyelv sajátosságainak egyik gazdagon fizető forrása a nagyság, mérhetetlenség, számtalanság, szóval a fogalom magas fokúságának kifejezése némely természeti tárgynak, egyikmásk állatnak jelzőül való alkalmazása által, továbbá a jó, rossz, szép, csunya, rút, egész, javá-

ban szóknak mint e célra szolgáló erőknek általánosítása, s végül a szókettőztetés által.

A „János vitéz“ kezdettől végig csak úgy tarkállik e sajtóságoktól, s ezek nem csekély mértékben járulnak hozzá őszinte, gyermekded mosolygású színezetének emeléséhez. Ilyenek:

„Tenger virágnílik körülötte. Abasa még él mennykő nagy hasával. Kutyául lett dolga. A ragyogó nappal farkasszem néz nék. Jó messze. Jó hosszú botja. Jó nagy szeme. Jó hosszúra fonták. Jó távol. Nagy serényen. Jó kora tó. Rútúl a szeme közé néz. Gazd' uram nem legszebben bánt velem. Csunyául védelmezték magokat. Egész paradicsom. Raboltak javába. De az ő szívében éjek éje maradt. De csodák csodája, mit látott, mit látott! Valahogy, valahogy csakugyan engedett. Ragadta őt a víz magasra, magasra. Nos hát ment a sereg, csak ment, csak mendegélt. Vitte vitte, vitte egy sötét erdőbe. Se vége se hossza ennek a tengernek. A király erőnek erejével rajt' volt. Látszik a hajónak diribje darabja. Nem látott minden léptében nyomában ollyat. Dúlt-fúlt. Imitt-amott van egy-kettő belőle. Szétnézett a puszta hosszában széltében. Hetedhét országon túljárt. Hogy miképp meretek ti szembeszállni velünk? Jobbra-balra hullott izzadó lováról. Izegni-mozogni elkezdett a szívem. Egy villám a hajót izról porrá törte. A csillagokban a ló meg-megbotlott. El-lakadt a nagy fájdalomtól hangja. Sokszor meg-megállt.“

Ide tartoznak a határozatlanság kifejezésére szolgáló népies jelzések. „Valami egy óra járásnyira lehetett. Őlében valami fehérféle látszott. Valami halomra fejét lehajtotta. Oly magasra kellett emelnie fejét, mintha nézné holmi toronynak tetejét. Ebédelt a király s tudj isten hány fia.“

Megjegyzendő még, hogy szenvedő mondat-szerkezettel, melyet a nép nagy ritkán vesz ajkára, az egész költeményben nem találkozunk; az általános alany kifejezése is egészen népszerűleg megy végbe; mint: „Fölvan találva. Elvan temetve. Mondja meg kend, ezen az úton hová jutnak?“

A mi azonban e költeménynek nyelvét tős-gyökeressé, ízes magyarrá, valódi népnyelvvé teszi, az az eredeti felfogáson alapuló magyaros szólásmódoknak bőkezű használata:

Ilyenek a többi közt:

„Lopod a napot és istentelenkedel. Majd lesz neked Jancsi, no hiszen lesz neked! Markos gyerek volt ő, hűsz legényen kitett. Futott, míg a szuszból gazdája kifogyott. Egyet mondok öcsém, kettő lesz belőle; te derék legény vagy, azt a bátor szented; te kellesz mi nekünk, kezdet csakunk véled. Aztán meg ha fáztak, kapták magokat leszálltak. Enni nem ettek mást, mint levegő eget. Vászott rá a törökök foga. Erre a magyarság lóra kerekedett. A ló kifújta páráját. Járt a már a kancsó isten igazába. Hagyjon fel azzal a haraggal. De azért rám soha jó szemet nem vetett. Nem igen voltam ínyére. Meg-meghusángolt ő a múgy istenesen. Csak úgy is voltam ám, mikor megcsókoltam, hogy a világ összedőlhetett miattam. Teljes életemben nem sokszor esett meg, hogy könnyet ejtettem. Aligha szél nem lesz. Hányta volna le a madár nyakra főre, lehányta volna ám, ha birt volna véle, csak hogy János vitéz nem engedte magát. Az óriás király ezt nem úgy mondotta, hogy János tréfára gondolhatta volna. (A kőszikla-ebéd) rá forrt a gégédre. Lábra szedte magát s útra kerekedett. A szűnyogok itten akkorákra nőttek, hogy ökrök gyanánt is máshol elkelnének. Volt is mit aprítani.“

Fejtegetéseinknek eredményét az idézett példák alapján tehát ekként foglalhatjuk össze: Petőfi „János vitéz ének“ nyelve általában véve népszerű, magyaros.

A magyar nyelv szelleme ellen elkövetett vétségei, melyeknek nagy része azonban a nyűgöző rím s lábak rovására jegyzendő fel s leginkább szórendi lázadásokban nyilvánulnak, a következők: „Szőke tündérlányok sárga *hajaikat* szálanként keresztül huzzák a föld alatt — *hajokat* helyett (141). Kukoricza Jancsi meg a királyleány *csatahelyre* értek — a csatahelyre h. (97). Magamnak is ugyan kutyául lett *dolga* — *dolgom* h. (104). Az óriás a mint rálépett *volna* — *rálép vala* h. (121). Közelebb vizsgálta s látta, hogy mi *legyen* — *hogy mi (az)* h. (129). Mindkettőjük

szive lett *puszta, hideg tél* — hideg tél lett h. (72). Kezem által halni *vagy te érdemetlen* — érdemetlen vagy h. (96). Munka s ütlek között ekkép nevelkedtem, *részesültem nagyon kevés örömben* — kevés örömben részesültem h. (103). Először is hálát adott az istennek, hogy életét ekkép *szabadította meg* — megszabadította h. (112). A menyecske szeme könnytől *lett homályos* — homályos lett h. (115). Látom, a halálért *kell fordulnom más-hoz* — máshoz kell fordulnom h. (119). János vitéznek *került sok bajába* — sok bajába került h. (140). Nem sok hja volt, hogy ő is *ment utána* — hogy ő is utána *nem ment* h. (143).“

Nem helyeselhető eltérésnek tartom még a többször szabatosan alkalmazott *míg-nem* helyett a ritkábban előforduló *míg* használatát. „Futott, *míg* a szuszból gazdája kifogyott — *míg* ki nem fogyott h. (70). Vándorlok, vándorlok, *míg* halálom napja megérkezik (118).

SZARVAS GÁBOR.

A MAGYAR NAPTÁR NÉMELY SAJÁTSÁGAI.

(Mátyás ugrása. Szökő nap. Némely hónap neve. Vizkereszt.)

Az 1872-ki év szökő év. Vajjon ez az elnevezés keresztényen kalendáriomból származik-e? A keresztényen kalendáriom, mint tudjuk, julianus volt 1582-ig, a mikor Gergely pápa annak hibáját kijavította; innen a mi évszámításunk gergelyinek (Gregorianus annus) neveztetik. A julianus kalendáriom is minden negyedévben *toldott* egy napot; a juliusi javítás előtt némely évben egy hónapot is kénytelenek voltak *betoldani*, hogy a politikai vagy állami esztendőt a napival kiegyenlítsék. Voltak tehát Julius Caesar előtt *toldó napok* és *toldó hónapok* (dies intercalaris, németül schalttag; mensis intercalaris, németül schaltmonat); Julius Caesar után csak minden negyed évben fordul elé egy *toldó nap*, melyet a februarius 23- és 24-ki közé szúrtnak. Minthogy a közönséges évben februárius 24-kére Mátyás napja esik, *toldáskor* Mátyás a 24-kéről 25-kére ugrik, a *toldó napot* tehát *Mátyás ugrásának* nevezték nálunk. Szökő nap, vagy szökő év azonban se a julia-

nus, se a gregorianus évben nincs, nem is lehet. Hol vette tehát a magyar nyelv a szökő elnevezést arra az évre, a mely nem szökő, sőt ellenkezőleg toldó napot kíván? Mert figyelmezzünk reá: szökő nap se a régi római, se a julianus, se a keresztyén évben nem volt soha, azokban soha sem kellett szöktegni egy napot, vagy általszökni egy napon, azaz kihagyni a számításból egy napot, sőt megfordítva, azokhoz hozzá kellett toldani egy napot, mint a folyó 1872-ben is hozzátoldunk, vagy beletoldunk egyet. Azt gondoljuk-e, hogy a régi magyar nyelv olyan könnyelműen használt volna szókat, s hogy a toldást szökésnek is nevezte? Ingyen se gondoljuk ezt, s annál kevesbbé mert hasonló elnevezés van a finn és eszt nyelvekben is, a melyekben hasonlóképen a „szökni, futni“ szóval nevezik a toldó évet, jelesen a finnben futó évnek, vagy inkább futás évnek. Azért a finn szótár-író méltán teszi azt a megjegyzést hozzá, hogy (vox male ficta) a szó rosszúl van csinálva, mert ellenkezőjét jelenti annak, a mit ki akar fejezni. A futó, szökő év kifejezés tehát olyan időszámlálásból származik, mely nem volt se római, se keresztyén.

Vajjon nem akadunk, vagy akadhatunk-e még nálunk is nyomára azon régi időszámlálásnak, a melynek meg kellett lennie, mert az abban használt szó máig is él közöttünk? Lám az eszteknel még 1782 táján meg volt a régi kalendárium, s Hupel le is írja, a kinek szavai imezek: Az eszt parasztok az Oeszeli szigeten magok készítenek magoknak kalendáriumot hét kis deszkácskán, a melyeket egy zsinnyel összekötnek, s a melyeknek 13 oldalára ráfestik a naptárt. Mindegyik oldalon egy hónap van, mely 28 nappól áll. Minden évet egy nappal később kezdenek számítani stb. *)

Íme a holdfordulatok éve, vagy hold-év, a milyen a régi rómaiknál, a germán népeknél is volt, mielőtt a napi évet elfogadták. Ilyen holdi év van mai napig a pogány voguloknál, osztjakoknál, ilyen volt a finneknél, s mint látjuk

---

*) Topografische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Gesammelt und herausgegeben von Aug. Wilh. Hupel. Riga 1774—1782. A III. kötet 366. stb. lapján.

az eszteknel, s ilyennek kellett a pogány magyaroknál is lenni. Szerencsére az eszteknel megmaradt a holdi évnek naptára is; lehet, talán nálunk is lappang még valahol egy ilyes régi (holdi évre készült) naptárnak nyoma.

A holdi év az eszt naptár szerint tizenhárom hónapból áll; ilyen tizenhárom hónapos év van a voguloknál, osztjakoknál, s volt a régi finneknél is. Minden hónap 28 napot, vagy 4 hetet számlál; s a voguloknál négy hét—nile sat annyit teszen, mint egy hónapot; két hét kit sat pedig fél hónapot jelent. Már 13-szor 28 = 364 napot teszen, itt tehát a napi évhez képest 1 nap, s a mint tudjuk majd nem 6 óra hiányzik. Az 1 napot minden évben úgy pótolták, hogy egy nappal később kezdték számítani az új évet, azaz általszöktek egy napon, kihagytak a számításból egy napot. S ez a kihagyott nap voltaképen a szökő nap, melyet az eszt nyelv átlépő vagy átlépett napnak is nevez. A 13 hónapos holdi év szerinti számlálás mellett tehát minden évben egy szökő nap volt, s ha kellett, két szökő nap is lehetett.

Mínthogy a mi nyelvünkben is a szökő nap, szökő év kifejezések megvannak, okának is meg kellett egyszer lennie; azaz a régi magyar időszámlálás is a 13 hónapos holdi esztendő szerint folyt, mert csak ezen számlálás mellett van szökő napnak helye. Mind a julianus, mind a gregorianus évszámlálás szerint toldó nap, toldó év szükséges, mi ellenkezőjét teszi a szökő napnak, vagy szökő évnek; ezek a kifejezések tehát szorosán véve nem is illenek a mi naptárunkba, „sunt voces male fictae“, mint Renvall, a finn szótár írója karkausvuo si szökő év kifejezésről mondja. De a szökő nap és szökő év nagyon helyesek az eredeti, régi naptárban; a szokás azután a keresztyén időszámlálásba is általvette, a hová ugyan nem illenek, de ez uton maradtak meg a nyelv szokásban, tanúságául annak, hogy hajdan a magyaroknál is 13 hónapos holdi év divatozott.

Azonban megtartván a szökő év kifejezést, a februarius 24-két nem kellene szökő napnak a német kalendárium után nevezni, hanem Mátyás ugrásának, mert ez a magyar kifejezés illik reá. Tehát:

februarius 23-ka Romana,

februarius 24-ke Mátyás ugrása,
februarius 25-ke Mátyás apostol.

Látjuk, a régi pogány évszámítás a hold fordulatjait vette alapúl, a milyen 13 van egy napi év folytatában. Egy-egy ilyen fordulatot a mi nyelvünk aztán n a p n a k nevezett el; innen h ó n a p *) — mensis, monat. A fordulás képzete a vogul nyelvben is uralkodik az időszámlálás mellett, annyira hogy a nyelv a holdat csak f o r d ú l ó - n a k nevezi (jonhep, vagy jonchep — forduló).

Az évnek első hónapját, a januáriust a keresztyén magyar Boldog asszony havának, nyolczadik hónapját, az augusztust Kisasszony havának, tizedik hónapját, az octobert pedig Mindszent havának nevezte el, holott Boldog asszony napja februarius másodikára, Kisasszony napja september nyolczadikára, s Mindenszentek napja november elsejére esnek most. Minthogy a keresztyén magyar szentekről és egyházi ünnepekről akarta elnevezni a hónapokat, s minden hónap napjain elég szent és ünnep ajánlkozott: képzelní sem lehet, hogy bármely hónapot is egy következő hónapbeli szentről nevezett volna el. Azt kell tehát felvennünk, hogy azon időben, mikor a hónapok keresztyén elnevezései támadtak, a hónapok kezdetei és végei nem azok valának, melyek most. Ennek a történelmi mivolta is még lappang, legalább én előttem.

A januarius hatodikára V i z k e r e s z t e s i k. Hová való ezen elnevezés? Az egyház latinúl vagyis görögül e p i p h a n i a - n a k nevezi ezt az ünnepet, honnan hát a vizkereszt? A keleti egyház szokásaiból való-e?

HUNFALVY PÁL.

UNITÁRIUS IRÓK A XVI. ÉVSZÁZADBÓL.

I. kötet: A nagyváradí disputatio. — Kiadják: Nagy Lajos és Simén Domokos tanárok. — Kolozsvártt, 1870.

Mondani sem kell, hogy egy XVI. századbéli bármilyen tartalmú magyar könyvnek újból való kiadása a magyar

*) V. ö. a régíeknél előforduló e z t e n n a p (woche) kitélt.

nyelvtudomány minden barátja és munkására nézve örvendetes esemény, oly örvendetes, mint szárazság idején a repedezve szomjuhozó földnek az égi áldás, az eső. Mert valljuk meg: a régibb magyar irodalmi munkák példányai, a magyar nyelvtudomány ezen legfőbb anyagforrásainak még csak igen csekély része folydogál egész országszerte, úgy hogy akárki is meríthetne belőlök a kinek szomja van reá; nagyobb részük szinte enyészésig megapadtan néhány szikla-üregbe rekedt s csak kevesen férnek hozzá, s ezek sem élhetnek szívük szerint a féltett drága jószággal! E forrásokat új folyásnak eresztetni, hogy a nyelvtörténeti tanulmány száradozó földét megtermékenyíthessék, az a magyar nyelvtudománynak jelen pangásából való fölserkentésére egyik múlhatlan szükség. Alig van tárgy, mely országszerte való munkás résztvételre számítani annyira jogosítva volna, mint a magyar nyelv tanulmánya; ámde mikor annyian vannak, a kiknek, bár arra elég kész kedvet éreznének magukban, még kérdeznük kell: miből tanulmányozzuk hát?

Egy ilyen forráserecskét nyítnak meg a magyar nyelvtörténeti tanulmány számára a fent írt vállalat indítói, Nagy Lajos és Simén Domokos urak, annak első kötetével, mely egy XVI. századbéli magyar könyvnek („Az Váradis Disputacionac avagy vetelkedes nec az egy Attya Istenről és annac fiarol az Iezus Christusról és a szent Lélekről igazán való előszámlálással. Colosvarot 1569“.) hűséges másolatát vagyis újnyomatát adja. Folytatásul ígéri az unitárius egyházirodalom magyar nyelven írt egyéb emlékeit, kivált ritkaságait a hitújítás korszakából, melyek az unitárius vallás fejlődését előnkbe tárják. Kétség nélkül nagy szolgálatot tesznek a t. kiadók a magyar történetnyomozónak, midőn hitfelekezeti nagy elődeik munkáikban a legérdekesebb kulturai mozgalmakat megvilágosító okmányokat adják közre; de szinte még nagyobbat a magyar nyelvtörténeti tanulmány-nak, ha a kiadást, úgy mint az első kötetben, meghagyják nyelvemléknek, szánt szándékkal az eredeti szövegnek még külső alakján sem változtatván.

Ez első kötetre nézve azonban a kiadók még egy pontban eltértek a nem változtatás szándékától: az V. Disp. írásmódja ugyanis az *é* mellett még alul farkas *et* is mutat föl, melyet ők, nem levén meg e betűjegy a könyvnyomtató

készletében, szintén csak *é*-vel szedettek ki. Pedig segíthettek volna e hiányon könnyen úgy is, hogy az *ę* helyett akármely más az *é*-től különbözőleg jegyzett *e*-t szedetnek, a milyennek igen alkalmas vala, p. o. az *é* betűjegy. Azonban megmondják legalább az előszóban, mely szókban és szótagokban fordul elé az *ę* (melyet mi most *é*-vel fogunk írni). Ezt megtudnunk annyiban fontos, mert az *é*-nek használata *é* mellett nem csupán typographicus, vagy helyesírási szeszély, minthogy nem is váltakozik tetszés szerint *é*-vel ugyanazon egy szóban; sőt ellenkezőleg érdekes bizonyítékául szolgál egy régebben (még a XVI. században) megvolt, *é*-től (azaz: hosszú *é*-től) különböző hosszú *e*-nek, melynek hangzása nem lehetett más, mint ugyancsak *ee*, azaz hosszú *ā*. Ez következik az illető szók hosszú *é*-jének esetleges rövidüléséből, melynek még mai nap *e* (*ǣ*) hangzása van oly tájszólásban is, mely nyílt *e* (*ǣ*)-től különböző zárt (közép) *é*-t ejt, vagy annak helyébe *ö*-t teszen; p. o. *ęg* aer, coelum: *eget*, *ęge*; *fēl* dimidium: *fēlet*, *fēle*. Észrevehetjük e mellett hogy ezen *é* és *é*-féle különbségnél fogva nem egy esetben merőben különböző jelentésű szók, melyek most tökéletesen egyenlőhangúak, hajdan még nem voltak azok; p. o. *ęg* coelum: *ęg* ardet; *fēl* dimidium: *fēl* timet; *szēl* ventus: *szēl* margo; *ēl* acies: *ēl* vivit stb. Ezenkívül az *é*-nek megállapítása esetleg még az etymológiának is jó szolgálatot tehet. Ha p. o. tudjuk, hogy *érteni* régen *érteni* volt, nem igen fogjuk azt az *érni* (pervenire) igétől származtathatni, mely ugyanakkor is *érni* volt; ellenben meg kell engedni, hogy *kérdeni* a *kérni* igének származéka lehessen, minthogy mind a kettő régen *é*-vel volt (*kērd*, *kēr*). Erre nézve elég érdemes dolognak látjuk ezen az *é*-től (hosszú *é*-től) különböző hosszú *e*-nek eléfordulását mind azon XVI. századbeli nyomtatványokból esetenként kimutatni, melyekben annak jelelése eléggé határozott következetességgel kezeltetik; ezek pedig főleg Heltai Gáspár munkái, a ki is, a mint látszik, a megkülönböztetett *é* és *é* jelelést legelőször hozta be, s azt a saját kolozsvári nyomdájában készülő nyomatokban alkalmaztatta is; mert későbbben használták ugyan még az *é*-t (*ę*-t), de az *é*-vel összezavarva, nyilván azért, mert a kétféle hosszú *e*-nek megkülönböztetett ejtését is elhanyagolják vala már az egy *é* javára. Ugyancsak Heltainak két

munkájából (Aesopusi mesék és Krónika) mutattam ki magam a régibb magyar *ê*-t még az 1860-ki Magyar Nyelvészetben (V. köt. 389. s köv. ll. „A magyar nyelvben hajdan megvolt kétféle hosszú *e*, azaz *é* és *ê*-ről“), s ugyanott azon indirect bizonyítással is éltem, mely az Erdősi nyelve szerint való *i* → *é* önhangzóhasználatból meríthető. Most tehát hadd lássuk, mennyiben egyezik a Várad Disputatióinak *é*-használata, a mint ezt a kiadók előszavukban részletezik, említett kutatásom eredményeivel.

1) Gyökszótagbeli *ê* a VDisp.-ban: *kêt, fél* (dimidium), *têrd, nêv, êg* (coelum), *vêsz, vêt* (vetni), *têr* (térni), *-nêmű, kêr, kêrd, êrt* (értelem), *fêle, (effêle, egyfêle), bêtleni, szên, szêk, nêki* (*nêkem, nêked* stb.), *-nêl* (és *nêlkül*), *vêle* (*vêle, vêlek* = vele, velük). Mind ezeket már Heltaiból kimutattam, kivéve ezt: *vêsz* (= *vesz*, veszni? vagy *vész*, szélvész? az utóbbit Erdősínél *vész*-nek találtam, Magy. Nyelvészet, V. 394). — De ezeken kívül is még ki vannak mutatva Heltaiból: *lêgy* (musca), *êsz, kêz, kês, hêt êles, rêz, zsêmbes, szêkely, sêrteni, êrezni, szêdni* (szedni), *mêrni* (merni, audere), *kêp* (lándsza), *lêzegni, zsêllye, nyêne* (néni), *dêzma, prêpost*.

2) Második és következő szótagbeli *é* VDisp.-ban: *Erdêl, erdêli, egêsz, pecsêtli, vetêlkôdni, vitêz, levêl, egyêb*; mind ezek szintén megvannak Heltainál is, meg ezek: *ismêr, kôvêr, temêrdek, szekêr, kerêk* (rota), *kôtêl, pipêres* (*p. tál étek*), *vezêr, szômêt* (mist), *kôzêl* (*kôzel*), *tetêm* (tetem), *ledêr, füllÿêrke* (fillérke), *hohêr, prengêr* (pelengér).

3) Tővégi *e*-ből képzők és ragok hozzájárultával keletkező *ê*, VDisp.: *gyermecskêket, könyvecskêben, fêrgecskêt*. Számos ily példát Heltaiból láss M. Nyelv. V, 391. 392. ll, p. o. *szerencsêbe, fecskês, ereklêt, gyermekskêt, cserêlni, helyêlkôdni, kecskêk* stb.

4) Második személyi igealakokbeli *é* (*-êl*), VDisp.: *feleltêl, helyhêszttôtêl, fejthêttêl, mentêl, teremtôtêl, emléköz-zêl*; v. ö. Heltainál: *igyekôzzêl, egyêl, igértêl, beszeknêl* (szöknêl) stb.

A kiadók fölhozzák ezeket is: *lêlektêl* (→ *tôl*), *clêt* (előtt), *azêrt, örêktôl*, — melyek az VDisp.-ban aligha nem csak elvéve fordulnak elé, mint sajtóhibák. Mert ezeknek sincs szükiben a V. Disp., s valóban nem tudom, vajjon jól

tettek-e a t. kiadók, hogy az ilyen hibákat is az új kiadásban hűségesen ismételték. Helylyel közzel kijavítják a hibát jegyzetben; de úgy hiszem, czélszerűbb lesz vala, ha a textusban javítanak s a javított hibát jegyzetbe vetik. Abból azonban, hogy a hibajavítást nem tűzetesen hajtották végre, az a baj támadt, hogy most már nem tudjuk, mi az eredetinek s mi netalán csak az új kiadásnak hibája. Ha ugyanis a V. Disp.-nak helyesírásbeli tökéletlenségeit, ingadozásait nem vesszük tekintetbe, a jelen kiadásban még a következő hibákunk akadunk fenn: lap 3. vizsgálóia, 176. megvizsgálóianac*); 4. megmutatnéc (35. 37. 108. 133. mutatic; 142. mutasséc; 126. mutatot — mint passivumi alakok); 10. az ő feletit; 12. kegyelmet (-med); 21. az istennec (52. istennekről); 28. elen (ielen); 28. hatalmassága; 29. emléknec (kijav. *kznec*, akart pedig lenni -*köznc*); 31. tekerethet (*tekerheted*); 34. üldönec beteljesztésben; 64. küszedne (*küszdene*); 65. mutat (*mutat*); 69. felelley (*felelly*); 71. természet szerint; 86. igeic (*igcic*); 89. igyeiből; 91. szülkség; 92. hanam; 94. hogy hoza veti ez ki feiezi igéket; 95. magyarazatot (-*tod*); 97. abban meg maradhassuc; 98. emkerségben; 99. a könyuetskében, melyet a Christus istensége felől . . . (:); 101. bakod (*bakot*); 105. teremtieie; 111. tiszteledből; 112. tetemtés (*ter-*); 116. nem hurtzoltasséc; 125. magyarászhatic (-*szat-hatic*); 125. iövedülnc; 126. hagasd; 128. moszdattlan (-*sd*); 131. panaszolkothatnanc; 131. arról ország végezé is vagyon (? *végezés*); 131. bidonyítani; igyeibőlből; akorom; 135. arckor (*ackor*); 135. azzoz (kijav. *azok* tkp. *azzoc*); 137. mutrol; kérdlec; magyraszatic; embenségére; 141. feletemből; 143. kit láttot; 144. igéc magyarázhatatnac (-*tathatnac*); 154. akoroc; 156. azozkat (*azzokat*); 157. előnbe (előnkbe); 161. tegnag (*naf*); 163. mag nem vonszom (*meg*); 164. iegen (*igen*); 168. a mü birodalmukban; 169. monhassam (*mondh-*); 171. nelellykor; 173. adott szaiatul (*saiatul*). — A régiebb kor gyermeke kedves előttünk régi ruhájában, sőt csak is ebben; de nem szeretjük arczában még a régi szenny- (sajtóhiba)-foltokat is.

*) A 3. lapon ez: *visgálhattyc*, a javítás szerint új hiba volna *viszgálhattyc* helyett; de még sem hiszem, hogy az VDisp. ez igét sz-vel akarta volna írni.

Még egy kifogásunk lehet az új kiadás átírási, illetőleg átnyomatási eljárása ellen. Hogy a régi β jegyet *sz*-vel cserélik föl, az lényegtelen külső változtatás; de hogy az egyféle *ö*-t hol *ő*-vel hol *ó*-vel, szintígy az *ú*-t *ü* és *ű*-vel adják (*szűsz*), abban meglehet hogy mindig helyesen eltalálták az akkori ejtést, de az is ám, hogy nem egyszer mai ejtés szerint való quantitást fognak rá a régi ejtésre. Erre nézve azt tartom, hogy ismétlődő kiadás, habár részben él is más alakú betűjegyekkel, még se fejezzen ki több ejtés megkülönböztetést, mint a mennyi már a régiebb korú eredetiben van kifejezve. Hogy kevesebbet se, magától értetődik.

A Váradi Disputatio mint nyelvelmék, a mi a nyelvezetet, az előadás folyékonyágát és változatosságát illeti, korántsem első rangú. Oka ennek egyrészt a tárgynak, mely körül a „vetélkedés“ forog, igen abstract, száraz természete. De másrészt nem fordított kellő gond a szerkesztésre sem, mely úgy látszik latin jegyzetek fölhasználásával történt; különben nem maradtak volna a munkában egyes merő nyelvhibák, melyeket bizony egyik „vetélkedő“ sem ejthetett, p. o. *kit szent attyának . . . mondiác*; — 32. *a mü ellenkezők nec*; 48. *a mü ellene valo vetésseket*; 73. *Christus első született minden teremtet állatoknac*; 135. *az példákat és abrazatokat vélic ő magát a Christust lönni*; 150. *hogy az egyedől valo istent nevezi az attyát, a Iesus Christust kedig annac az ő fiát*. Ezért alig nyújt a VDisp. nyelvészeti tanulságot syntactikai tekintetben; jellemző magyaros szólásokat sem böngészhetünk benne. Megjegyzésre méltó talán mégis a *sz e m é l y r a g o s i n f i n i t i v u s* használata *akarok, merck, kész vagyok*-féle igék kiegészítéséül: 111. l. *ha egyedül akartam volna . . . visselnem*; 39. *inkáb akarom . . . követnem*; 127. *akartad elő vinned*; 135. *meg akarom bizonyitanom*; 136. *akarám . . . elő számlálnom*, 154. *akaroc szolnom*; — 25. 143. 153. *kész vagyok engednem*; 143. *kész vagyoc . . . megbizonyitanom*; 105. *még is aszt mered mondanod*.

Többet találunk egyes szók alakjára és jelentésére nézve, a mit mint a XVI. századbeli nyelv ismeretéhez szolgálható adatot megjegyezni érdekes.

a) Szók hangalakja: (kevély) 166. *kövélység*; (borítani) 174. *beburittya*; (kerülni) 169. *el körülítec*; 4. *el kö*

rültüc; 104. el nem *körülheted*; (jászol) 37. ő wranac *gyaszlát*; (kevés) 130. *kövés*; (kívül) *kövil*: 17. én köüilem, 106. te köüiled, 55. ki köüil, 114. kinec köüile; 43. a test köüil; 138. 178. ezen köüil; (nevetni) 9. *mcuetség*; (csendes) 7. meg czendeszediék, 10. czendezb; (fej) 111. ötöt adta *feül* az gyüileközetec.

ö) Szók és jelentések. *Becsül*ni (beachten, rücksicht nehmen auf): 139. ő felsége szömellyét és ielen voltát meg beczülyétec; — *becsületes* (schätzbar, teuer): 47. melly mü nékünc beczületesb hogy nem mint életünc; — *bolygó* (agitatus, fluctuans): 47. ő magát kedig és életét veszedelemre efféle bollygó üdőben vetné*); *be-boronálni* (átv. „bevégezni“) 134. Johan. 20. mikoron az ő Euangeliomát be boronállya; — *büjni...be* (incidere, irrepere) 166. vgy buiéc ez éiel feiembe; — *dugasztalni*: 47. Arriusnac a szaiát be dugasztala; *ekkedig* (eddig): 8. nem vgy mint ekedig Feyierwarat disputaltunc; 81. mellyec eckedig nem éltec; — *megfejt*ni (megbontani): 33. bizonságimat a szent írásbol meg nem fejthetél; 28. hogy az innepet megfejtötte volna**); szintígy: *fel-fejt*ni: meg nem háboríttya, fel sem feyti.. az ő tiszteletit: — *meg-hamisít*ni (hamisnak mutatni föl, refutare, confutare): 85. Ieremiasnac mondássa a te feleletödet meg hamisittya; 9. az ellenkezőt, mikor a betüböl ellenünc viaskodik, a betüböl hamissittyc meg; 130. teuelygését meg hamissitottuc — *félelmes* (furchtsam, zaghaft): 147. két lélekről szól: egyic félelmes, a másic kész; — *fenyíték* (correptio, comminatio): 131. és mikor fenyitéckel szölléc amoda; — *gáncs* (mendum): 82. ő bennec is vétec és gáncz találtatot; 83. még az angyalokban is találtatic gáncz; — *kába* (stultus, fatuus) 127. bolondnac és kábánac mondtanac lönni; — *kerget*ni (verfolgen): 130. és a ministereket az igaz vallásért ne kergesse; — *kifejezettképen* (ausdrücklich): 14. ki fejezet képpen neuzei az attyát egy istenec lönni; 135. kifeiezet képpen eszt mondiác; — *könyökölni*: 64. kenyecklet vala a laytoriara; — *lelemény*: 13. a Pápa leleményiről szolunc a

*) V. ö. *bolygó világ* incertus, fluctuans rerum status. Kreszn.

**) Magyar szentek legendái a Carthausi névtelentől, ed. Toldy, 23. l. 73. jegyzet.

minemü igéket ő talált; — *meg-mértékelni*: 3. minden ő magában meg mértékelheti az ő szüüének gondolatit; — *ragadni* (trans.): 118. nem ragada önen magánac az istenhöz valo egyenlőséget; — *rossadni* (roshadni, rothadni, putrescere): 151. sem engeded hogy a te szented lássa a rossadást; — *meg-rögzött* (solidatus, constitutus): 144. ki a Iesus Christust a meg rögzet üdöre el küldte; — *rátolni* (probris afficere): 130. egymást ne rutollyatoc; — *szökevész* (szökevény): 9. amaz hitetlen szeckeueésznek; — *tet, tetik* (tetszik): 152. tetüt az attyánac; 60. ugy tetüt az Istenec az ő testamentomban*); — *tova*: 36. ezokaért töd toua és mást hoz elő, iobbat annal; 116. idestoua .. hurtzoltasséc; — *újolan* (újra, ujonnan): 176. a kiket Chr. által wyolan teremtet; — *vontatni* (in die lánge ziehen): 49. hogy én a disputaciot nem vontattam; — *zúr zavar*: 89. minémü zur zauar vagyon; — *zúrni zavarni*: 40. nem kel ezeket eszve zurnunc zauarnunc; — *meg-vetni* (rejjicere, reprobare, widerlegen): 53. eszt e magyarazatot meg nem vethetitec.

Nyelvtani alakok. Itt is a VDisp. több figyelemre méltó pontot mutat föl.

a) Egyezőleg avval hogy a VDisp. *előt* használ — *elő*, találkozik benne *belő* is — *belé*: 53. belönc önti; és *kettő* ketté: 167. kettő szakasztom. Az *á, é* rag (*alá, belé*) fejtegetésére szolgáló adat.

b) A magashangú *-eink* birtokosrag helyett eléfordúl *-eünk* 124. 132. 146. 151. 154. a mü *büncünkért*; 159. effele beszédeckel *füleünket* ne terhellyed és *szömeünket* be ne fogiad; v. ö. még 130. a *mücünk*től tünéktec semmi bantástoc nem volt. — Ellenben *-aink* helyett *-ink*: 172. *hamisságinkból*.

c) Az *s* (*os, es*) képző következő önhangzó előtt, majdnem kivétel nélkül kettőztetik: 131. peressec, 10. engedelmessec, 131. 174. pápassoc (pápássok), 119. hasonlatossokat, 46. nemesseckel; — 52. erőssen, 91. figyelmetessen, 159. egyenessen; 46. alazatossan; 33. 115. bőségeszen; — 109. 134. be tellyessedni (és ehhez tartozó alakok 133. 134. 135.

*) Aligha csak *tetöt* (*tetött*) helyett áll ez a *tetüt*: inkább egy a *tetik* igeit kiegészítő *u, ü* hangra mutat; a mi szerint *tetszik* is eredeti *tetűszik*-ből lett volna, úgy mint *alszik*: *aluszik*, vagy *fekszik*: *fekűszik*.

123. 13.); — 90. 159. testessült, 121. 124. testessülés; 139. 162. egyessülés, 63. egyessülése; — 78. 80. 93. 133. 104. 109. 123. 125. tellyessítés; 49. homalyossított, 99. öröckessétött, 87. egyenessitheted; 176. vilagossittya. Csatlakozik ezekhez a hason képzésűnek látszó *hamis* szó is: 21. 95. 108. 136. hamissan, 139. hamissul; 130. hamissitottuc, 85. hamissittya. Kivételek egyszerű *s*-vel: 152. egyesec, 75. vilagosiczon, 34. betelleyesiteseben (és 9. hamisitsa, hamisittyuc). Látjuk, hogy az *s*-nek ezen kettőztetése a VDisp.-ban megállapított helyesírási szabály, melyet egyébiránt Heltai is követni látszik. Ha tehát hihetjük, hogy e Heltai-féle írásmód csakugyan az akkori (erdélyi) ejtésre támaszkodhatott, az *s* (*os*, *es*) képzőnek eredetibb magyar alakjául tűnik föl *ss*, illetőleg végvocalissal kiegészítve *-ssa*, *-sse*, a mi a fejtegető grammatikára nézve minden esetre becses adat lenne. Pedig jóformán elhithetjük a dolgot, ha meggondoljuk, hogy Heltai az, a ki a kétféle hosszú *e* (*é* és *ê*) megkülönböztetésével nyilván phonetikai írásmódra törekedett; ha továbbá még számba vesszük, hogy ezenkívül is a kettősen írt *s* képzőről már egyik másik régi grammatikus is tanuskodik (Molnár Albert, Kom. Csipkés Gy., Pereszlényi, Tótfalusi, lásd: Corpus Grammaticorum ed. Toldy 133. 248. 353. 420. 430. 631. II.); *s* ha végre még csakugyan eléltaláljuk az *s* képzőnek *ss*-vel való ejtését több tájbeszédben: Dunántúl lásd: Magyar Nyelvészet V. 95. 1), a székelyföldön (lásd: Nyelvtudom. Közlemények III, 5.; példákat Kríza Vadrózsáiban főleg a háromszéki mesék nyújtanak még). Minthogy így az *ss* még a mai nyelvejtésben is megerősítést talál, elég érdekes volna a Heltai-féle írásmód szabályait tüzetesen kinyomozni: ha netalán még egyéb a régibb magyar szóejtést illető adatot méríthetnénk belőle. — A VDisp.-ra nézve még fölemlítem, hogy az *-ás*, *és* képző is *ss*-vel szerepel, még pedig nem csak 3. birtokosrag előtt (*-ássza*, *éssze* abból *-ásja* *ésje*): 138. irásson, 126. fogássokkal, 133. mondássokat; 142. irássoknac, 48. vetésseket; 110. bizonyitássoknac, 105. cauillálkodássoknac, 84. köuetközéssékből, 9. okoskodássokat; — 128. 132. 169. vallássom, 95. 131. tanyitássom, 40. boszszuállássomnac; 15. kérdéssedre; 23. 56. 69. 101. vallássod, 64. véleködéssed; 38. 143. vallássunkat; 21. kérdéssünc, vetélködéssünc. — Vegyesen fordul elé: *azzok*, *ezzek* és *azok*, *ezek*, de rende-

sen csak azon, ezen. A *visel* igét szinten rendesen *vissel*-nek találjuk (11. 37. 39. 53. 59 131. 168., ellenben 62. *visel*). Mint-hogy azonban ez az ige *vi*- (vinni)-től származik, valószínű, hogy a *vissel* alak szintén teljesebb képzőalakot tüntet föl.

BUDENZ J.

A NÉPNYELV S NÉPHAGYOMÁNYOK GYŰJTÉSÉNEK ÜGYE.

Ha némely vidító jeleknek hihetni, úgy épen jókor köszönt be egy oly közlöny, mely nyelvünk újabbi téves fejleményeinek *revisió*ját eléggé érvelt alapon sürgeti, s a nemzeti organismus némely bénult vagy csak alélt szervét fölélénkíteni kívánja.

Uj szabású viszonyaink közt a történeti s népnyelvnek illetékes méltatását követelvén, a „Nyelvőr“ bizonyára jelentékeny nemzetőri szolgálatot tehet. Hisz különben a „szívét nyelvéen hordozó“ nemzet így, a mint megindult, könnyen egész mivoltának kárbaejtésével lakolhatja meg gondatlanságát. Ellenben ha a lelkismeretes tudomány ébersége híven ellenőrzi a nyelvet, ez által bizonyára mélyebbre is hat majd.

A végett, hogy mennél tisztább öntudattal s igazi tősgyökeres magyarsággal beszélhessünk s írhattunk, kénytelenek leszünk fajunk „jobbik eszét újra elészedni s használatra fogni.“ — Értelem és kedély, ítélet és ízlés újra vissza igyekszik a természetesebb alapra, s kibontakozván a korcsosító kábulatból, ismét fölkeresi az üdőbb élet elemeit.

A töről sarjadó igazi magyar nyelvvel talán még érvényesíthető, vagy legalább némileg föléleszthető ama valódi magyar jellem is, melynek majdnem fogytára jutotunk már.

Lehetnek, a mint hogy vannak is, kik egy és más melleskes indoknál fogva — egyébként eléggé realistikus hajlamuk daczára — e tényleges alapú haladást ellenezni fogják, a vissza is tekintő figyelmet hátráló lépésnek stb. bélyegezik; de a ténynek érve ellenében végre is elbágyad a valódi alap nélkül szűkölködő küzdés.

Mit tesz igazán magyarnak lenni, igazán magyarul beszélni, érezni, gondolkodni?

E reánk nézve lényeges kérdést nem a bölcsekedő vitalódzás hozza tisztába, hanem az igaz alapú történelmi tényeknek s a hűen megőrzött nemzeti hagyományoknak amaz érvei, melyek az elfogulatlan tudományos bírálatot is képesek kiállni.

Nagy okoknál fogva állítja tehát a „Nyelvőr“ előtérbe a történelmi s népi nyelv szorgalmasabb kutatásának szükségét s méltán hívja föl a néphagyományok gyűjtésére az egész művelt magyar közönség figyelmét. — Rendén van, hogy a mi édes mindnyájunkat illet, arra mennél többen ügyeljünk, azt kárba veszni ne engedjük.

Hogy az izgalmas korszak óta rendes ösvényéből kiszé-
dült haladásunk minden népiesködés és népszerűsködés mel-
lett sem eléggé méltányolta volt a népi elemnek épen leg-
értékesebb lényegét, — holott ez iránt több ízben történt föl-
szólalás, — e közönnyel sok részben pótolhatatlan kár is
ejtetett.

Viszasságaink feltünőbbjei közé sorozható, hogy midőn
a népnek oly nagy fontosságú ügyekre döntő befolyás esz-
közöltetett, annak szellemi termékei, jobb időkből föntartott
észjárása, kedélyvilága, gondolatainak s érzelmeinek önkéntes
nyilvánulása nem tartatott eléggé figyelemre méltónak arra,
hogy a nemzeti sajátság kifejezéséhez illetékes szavazattal
járulhasson.

Midőn ez illeték majd a tudomány behatóbb vizsgálata
alá kerülend, ki fog derülni a mulasztás okozta károsodás.

E mulasztást pótolnunk kell; s ha eddig sokra nem
gondoltunk, a mit tennünk kellett volna, szükséges, hogy
most annál serényebben fogjunk a teendőkhöz. Sőt, hogy
szerves összefüggésű legyen ez irányú törekvésünk: az eddig
történeteknek szálait olykép kell együvé hozni, hogy a tevé-
kenységre vállalkozók tétozás nélkül állhassanak a teendők
sorához s idővesztegetés nélkül járulhassanak buzgalommal
az ügy gyarapításához.

E tekintetben Ipolyi A. „Magyar Mythológiá“-ja mint
alpmű a néphagyományokra nézve tanulságosan számol az
„előszóban“ mind arról, a mit a szerző addig feldolgozha-
tott, mind pedig egyszersmind kijelölte a még tennivalóként
hátralevőket, hogy a néphagyományok ügye iránt kellő eliga-

zodást nyújtson, és az e téren működésre vállalkozókat, népünk nyelvén szólva, mintegy „nyélbe üsse“.

Ha csak annyian szivlelték volna meg igazán e gyakran emlegetett mű szerzőjének ajánlatát, a hánynak a kevés számú példány birtokába juthatott, úgy már azon hathatós tájékozás, mely a IV—XII. lapokon lehetséges, sok becses eredményt eszközölhetett volna, egyebek között nyelvünk függőben levő kérdéseinek megoldására nézve is. De vajmi kevés vállalkozott az ismeret e fájának tovább rázogatóására. S ezek kísérletei sem igen tanusíták a kijelölt nyomokon haladást.

Mind e mellett az üggy folytonossága végett a szórványosan jelentkezett buzgalom nyilatkozásait is együvé kell már illeszteni, s a hézagokat áthidalni bírálatos kimutatásával annak, a mi megtörtént, hogy annál inkább valósúljon az is, a mi még végrehajtandó.

Ily regestrálást szellemi működéseink egyéb irányzataiban is kellene már valahára eszközölnünk. Több ízbeli föl-szólalás után a történelmi buvárlat hívei már méltatták e tudományigényt felkarolásra.

A mennyiben minden szellemi munkásság műveltség-történeti tény, a néphagyományok körüli törekvések is annak körébe tartozó adatok. Itt pedig nyelvügyi szempontból hozhatók szóba. Különösen az újra fölserkentés végett alkalmasnak látszik a koronként emelt felszólalásokra is emlékeztetnünk. Némi hajtásai azok is az eszme törzsének. Időrend szerint egyebek közt az „Uj Magyar Muzéum“-nak 1852. májusi s octoberi füzeteiben közölt Karcsai G. „Népismeai adalékok“ cím alatt csallóközi népszokásokat (495—503. l.) és „Magyar helynevekről“ szóló néphagyományi adatokat. — 1858-ban a „Pesti Napló“ december 8., 11., 15. s 16. számainak tárczájában „Buzgó ohajtás nemzeti hagyományaink, különösen a tájszógyűjtés ügyében“, mely külön füzetben is megjelent (6. 8. 9. jegygyel).

1859-ben a Pesty Frigyes szerkesztette „Delejtű“-nek 10., 11., 12. számaiban (Temesvártt) Karcsai G. felszólalása „A néphagyományok gyűjtése ügyében“; s ugyanannak ugyanott a 21., 23., 24., 25. számokban ismételi felszólalása; a 43., 55., 46. számokban pedig ugyanattól „A néphagyományok kincsei“ cím alatt az erdélyi szász néphagyománygyűjtők sikeres buzgalmának ismertetése.

1861-ben Karcsony éki G. „A nemzeti művelődés alapja“ című művében, különösen annak IV. fejezetében szól a nemzeti hagyományok érdekéről. — Ugyanattól 1864. „Vasárnapi Ujság“ 8. s. 9. számaiban „Egy kis megjegyzés az „alföldi népbabonák“ című gyűjteményre.“

E felszólalások nagyobb részben tüzetesen azon irányra céloznak, melyet a „Magyar Mythologia“ igényel a néphagyomány gyűjtésétől. Ezeken kívül még egyéb részről is történtek serkentések, különösen a helynevekre nézve a lelkes Pesty Frigyes készítette kérdőpontok 1864-ben. S ezek eredményéről az 1864. Pesti Napló 254. sz. (nov. 6.) tárczacikk Pesty Frigyes től.

Szükséges, hogy e mozgalmak ismét és ismét megújíttassanak. A néphagyományok több ágazatának solidaris tevékenységgel buvárlása több tekintetben becses eredményű lehet, különösen nyelvügyünkre nézve sok haszonnal járhat. Nem csak a tájnyelv kimerítőbb ismeretét eszközli, hanem a megalkotandó magyar Onomastikon számára is bő anyagot nyújthat, sőt a közmondások, példabeszédek stb. által a nép bölcselmét, költői képzelmét, nyelvtudományát s összes eszmevilágát mind teljesebben tárja a tudomány vizsgálata elé. Azért jó lesz ez ügyet ad amicus aures újra meg újra hangoztatni. Idővel pedig majd a tényeket is szólaltathatjuk.

ÁRPÁDFY G.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

„Egy füst alatt“.

Ballaginál (Példab. 2649.) azon füst alatt. Honnan veszi magát e kitétel? Eredete egy régi községi szervezetben rejlik. Valamint még mai nap Oroszországban a község „tyeglo“-kra, azaz tűzhelyekre oszlik: úgy nálunk is, nevezetesen Erdélyben még a múlt évszázad végén a helységet „füst“ azaz háztűz-szám szerint osztották be. Ebből derül csak ki, miért jelenti e szólásmód „saját füst én per len i“ azt, hogy „saját illetőségi helyén“, a mint Ballagi szótára értelmezi.

Ugyancsak ebből érthető meg a füst pénz-féle régi adó neve (1522-ből, I. Horváth Mihály, Magyarország történelme 1860. II. 655. lap. Szalay III. 527.), valamint a füstös